

אפרים חזן ורחל חיטיין-משיח

פיוטי "מי כמוך" על תשועת ישראל במלחמת ששת הימים: צורה, סגנון ולשון

בראשית דרכו היה "מי כמוך" פיוט קצר בן ארבעה טורים. הוא התפתח בספרד ונעשה שיר סיפורי ארוך. בעקבות פיוטו של ריה"ל לשבת "זכור" התגלגל סוג זה בעפון אפריקה ובמזרח ונעשה סוג חדש: פיוט המספר מעשה פדות והצלה בגלויות ישראל.

המנהג לספר על נס והצלה מקומיים במתכונת פיוטי "מי כמוך" מגיע עד ימינו, והוא ניכר גם בפיוטים שנכתבו לזכר תשועת ישראל במלחמת ששת הימים – אייר התשכ"ז (יוני 1967). במאמרנו נציג שני פיוטי "מי כמוך" על תשועת ישראל במלחמת ששת הימים: "אלהים ברא ישראל למופת" מאת ר' יוסף משאש ו"אדון חסדך בל יחדל" מאת ר' מסעוד דאנינו. אף על פי שפיוטים אלה ממשיכים מסורת כתיבה עתיקת יומין, נמצא בהם שינוי שהוא ברוח התקופה. השינוי אינו רק בלשון הכתיבה אלא גם בנושאים ובמוטיבים המאפיינים סוגה זאת.

הפיוט "מי כמוך" שהיה בראשיתו פיוט קצר בן ארבעה טורים ונקשר מלכתחילה למערכת היוצר, התפתח בספרד ונעשה פיוט סיפורי ארוך.¹ פיוט זה השתלב בתפילה בברכת הגאולה. הפיוט מתחיל מבריאת העולם, ומספר על מעשה הבריאה ותולדות העולם, על האבות, על שעבוד מצרים

1 כפי שהוכיח פליישר (תשל"ה), ראשיתו של תהליך זה בפיוט המזרחי המאוחר, והוא מגיע לשלמות שירת בשירת ספרד, בייחוד בפיוטי יהודה הלוי (עמ' 344, 350–353). פיוטי "מי כמוך" מוגדרים כפיוטי מעין־אזור. כידוע, שירים הכתובים בתבנית מעין־אזורית וכן שירים הכתובים בתבנית אזורית רווחים בשירה הליטורגית. על מקומם של שירי המעין־אזור בשירת בית הכנסת ראו פליישר, תשל"ל; על הכנסתם של שירי האזור לבית הכנסת ראו סאנדבדיוס, תשנ"ח.

ועל מכות מצרים. כל פייטן מאריך במקום שהוא רואה לנכון, ולפי ענייני היום מדגיש פרטים אחדים בתולדות עם ישראל, עד שהוא מגיע ליציאת מצרים, לקריעת ים סוף ולשירת הים. כשהוא מגיע לשירת הים הוא מספר שבמעמד זה שוררו ישראל "מי כמוך באלים יי", וכך בא הקשר מן הפיוט אל התפילה. פסוק זה, הלקוח משירת הים, הוא כמובן הסיבה לאמירתו של הפיוט "מי כמוך". כדרכה של השירה הסיפורית, פיוטי "מי כמוך" הם בעלי נשימה ארוכה ומספרים את הדברים בהרחבה. בשירת ספרד (הממעטת בשירים הסיפוריים) משולבים בסוג זה גם פסוקים ורימוזים לסיפור המקראי ולספרות חז"ל.

הפיוט "מי כמוך" של ריה"ל לשבת "זכור" שונה במקצת ממתכונת זו. כשבא ר' יהודה הלוי לכתוב פיוט "מי כמוך" לשבת "זכור" לא הלך בדרך הרגילה (כפי שנהג בפיוטי "מי כמוך" אחרים שלו), אלא בחר לספר את סיפור המגילה, ופתח בשבח לקב"ה המגן לישראל בכל דור ודור.² פיוט זה היה בעל השפעה מכרעת ביותר על התפתחותו של הסוג בצפון אפריקה ובמזרח, שכן הוא הפך מודל לכל המשוררים הבאים לפרסם נס שאירע לקהילתם. כך נתגלגל הפיוט "מי כמוך" ונעשה סוג חדש: פיוט המספר מעשה פדות והצלה בגליות ישראל (חזן, תשמ"ז).³

מסורת זו של סיפורי הצלה במתכונת פיוטי "מי כמוך" עברה מדור לדור, והיא משוקעת גם בפיוטים שנכתבו לזכר תשועת ישראל במלחמת ששת הימים – אייר התשכ"ז (יוני 1967). במאמר זה יידונו שני פיוטים על תשועת ישראל במלחמת ששת הימים:⁴ "אלהים ברא ישראל למופת" מאת ר' יוסף משאש,⁵ ו"אדון חסדך בל יחדל" מאת ר' מסעוד דאנינו.⁶ מן

2 הפיוט מצוי בכל סידור בנוסח עדות המזרח, צפון אפריקה ותימן, ומובא אצל בראדי, תר"ץ, עמ' 30–31; ירון, תשל"ח, 261–278. משום שנתחבב על הקהל, תורגם פיוט זה ללשונות יהודים שונות. על תרגומיו ראו תירושבקר, תשס"ז, 318–321.

3 על פיוטי "מי כמוך" שנכתבו לזכר נס והצלה קהילתיים, ראו בהרחבה חזן ומשיח, בדפוס, א; חזן ומשיח, בדפוס, ב.

4 הפיוטים באים בנספח, להלן.

5 ר' יוסף – רב ודיין, משיב הלכות, דרשן, מליץ ומשורר. רבה האחרון של תלמסאן. בשנת ת"ש סיים בה את כהונתו ועבר למקנאס, עיר הולדתו, ובשנת תשכ"ד עלה

ההקדמה לשני הפיוטים הללו עולים פרטים, החשובים להבנת דרך כתיבתם. ר' מסעוד אומר בהקדמה לשירו: "ראיתי חובה נעימה ומוסרית לגולל את מהלך הקרבות בנוסח השירה העתיקה. מטרתי היא ליחס את התשועה והנצחון לבורא יתברך שמו אשר בחסדיו הרבים הצילנו מיד הקמים עלינו לרעה, והדביר אותם תחתנו", ור' יוסף אומר: "שיר חדש, מקודש, כמשקל 'מי כמוך' הידוע לפורים, לאבי המשוררים, ר"י הלוי זכרו ברוך לדור דורים, על מלחמת ששת ימים ספורים, בעזרת המאיר לארץ ולדרים". מדברים אלו עולה שפייטנים בני זמננו מכירים היטב את מסורת הכתיבה הקדומה של פיוטי "מי כמוך" על הצלה קהילתית, שכתבתם הולכת בעקבות הפיוט "מי כמוך" של ר' יהודה הלוי לשבת "זכור", וכי בבסיס הדברים עומדת האמונה שהתשועה באה מידי שמים.

כמקובל בפיוטי "מי כמוך" הספרדיים, הפיוטים שנתחברו לזכר אירועי נס והצלה מקומיים שומרים על הזיקה לנס יציאת מצרים על ידי המוטו שבראשיהם: "מי כמוך ואין כמוך מי דומה לך ואין דומה לך", והם בנויים בשלושה חלקים: פתיחה, סיפור המעשה וסיום. במרכזה של הפתיחה עומדים בדרך כלל דברי שבח והלל לקב"ה ונזכרת בה הכוונה לפרסם את מעשה הנס. כוונת הפרסום לרוב מסיימת את חלק הפתיחה, ומגשרת בין דברי השבח וההלל לבין סיפור המעשה – כך הפייטן מכין את

לישראל ונתמנה לתפקיד הרב ראשי הספרדי של חיפה. חיבר ספרים רבים – קצתם ראו אור, ובהם "נר מצוה" שבו נמצא פיוט ה"מי כמוך" שלפנינו. זמנו: תרנ"ב–תשל"ד (1892–1974); ראו וינשטיין, תש"ס, עמ' 167.

6 ר' מסעוד ב"ר משה נולד בשנת תרפ"ג בעיר סקורה שבערי האטלס. הוא התעורר בצעירותו, אך עובדה זו לא מנעה ממנו להמשיך וללמוד. בגיל 21 עבר לקזבלנקה וקיים שם שיעורי תורה למורי בית הספר. בתשכ"ב עלה לישראל והשתקע באשדוד. באשדוד המשיך בהוראת התורה. הוא קיבץ את שיעוריו ודרשותיו בקלטות ובחיבורים בכתב ברייל, ולימים פרסם את הדברים בספרו "מה אדם". עוד כתב חוברת על מלחמת ששת הימים – "תפארת בחורים", ובה מתפרסם פיוטו "אדון חסדך כל יחדל". ר' מסעוד הלך לעולמו בשנת תשס"ז. פיוטים על נס הניצחון במלחמת ששת הימים נתחברו גם בידי הפייטן המפורסם ר' דוד בוזגלו, כגון "צבאות ערב עמדו לקרב". על האיש ויצירתו השירית ראו שיטריט, תשמ"ה; חזן, תשנ"ה, עמ' 350–352.

עצמו ואת הקהל לקראת התיאור הארוך והמפורט של האירועים ושל התחושות שהתעוררו בעקבותיהם. דברי השבח משופעים בכינויים לקב"ה, ואילו כוונת הפרסום נבנית סביב פועלי אמירה, שצורתם צורת עתיד מדבר, כגון: אקרא, אזכיר, אספר, אביעה. את שני המרכיבים הללו – את דברי השבח ואת כוונת הפרסום נמצא גם בפתיחה של הפיוט "אלהים ברא ישראל למופת" שחיבר ר' יוסף משאש לזכר הניצחון במלחמת ששת הימים:

אֱלֹהִים בָּרָא יִשְׂרָאֵל לְמוֹפֵת / אֶפְפוּהוּ כָּל יְסוּרֵי הַתַּפָּת
אוֹתוֹ כָּל אֲגַרְף רָשַׁע תּוֹקֶפֶת / בּוֹז יְבוּזוֹ לוֹ

בְּכָל דּוֹר עוֹמְדִים לְהַשְׁמִידוֹ / בְּנֵי יִשְׁמַעֲאֵלִים וְעָשׂוּ דוֹדוֹ
בְּרוּךְ עָשָׂה נִפְלְאוֹת לְבָדּוֹ / צַל עַל רֵאשׁוֹ לְהַצִּיל לוֹ

גְּבוּרוֹת אֱלֹהִים אֲגִידָה / גְּלָה לְעֵינֵינוּ בְּאָרֶץ חֻמְדָּה
גְּדוּשִׁים פְּלָאִים בְּלֵי מִדָּה / בְּנִבְל עֶשׂוֹר זְמָרוֹ לוֹ

בפיוטו של ר' מסעוד דאנינו אין הכרזה על כוונת פרסום בקו התפר שבין הפתיחה לסיפור המעשה. התייחסותו לפרסום היא בדיעבד, כשסיפור המעשה ידוע לכול:

תַּפְתָּב זֶה לְדוֹרֵי דוֹרוֹת / תַּצְלַם בְּסֶרְטִים וּמַגְלוֹת
וְהִיְתָה גַם שִׁירְתִּי לְאוֹת [...]]

סיפור המעשה עומד במרכז פיוטי "מי כמוך" על נס והצלה מקומיים, כל פיוט וסיפורו. מבחינת התוכן הפייטן מתמקד במזימת האויב ובהשתלשלות האירועים עד לתבוסתו המוחלטת ומנוסתו. בתיאור המזימה הפייטן מדגיש את גאוותו ויהירותו של האויב, את כוחו, את רוע לבו ואכזריותו וכן את התאוונות והחמדנות – תיאורים מעין אלו מצויים גם בפיוטי "מי כמוך" על תשועת ישראל במלחמת ששת הימים:

דֵּב אוֹר[ב] נִצָּר נִתְעַב / דָּאָה בְּגִאָּתוֹ לְהַגִּיעַ עַד עֵב
דָּגַל יִשְׂרָאֵל הוּא לוֹ לְלַעֵב / מֵאָפֶס נְתָהוּ נְחָשְׁבוּ לוֹ

הַרוֹסִים גּוֹי הָאוֹהֵב עֲלֵבוֹן / הֵם חֲשָׁבוּ בְּמִזְרַח הַתֵּיכוֹן יְנוּבוֹן
הַרִימוּהוּ לְשִׁחּוֹק בּוֹ כְּמוֹ סְבִיבוֹן / וַיִּפְתּוּהוּ בְּפִיָּהֶם וּבְלִשׁוֹנָם יְכַזְּבוּ לוֹ [...]

חָרְתוֹ עַל לוֹחֹת בְּיָדוֹ בְּנִימוֹ / חָקְקוּ עַל קִירוֹת בְּתִימוֹ

חָסְלוּ יִשְׂרָאֵל וְאֵת שְׁמוֹ / עַד בְּלִתֵּי הַשְּׂאִיר לוֹ [...]]
 יָחַד וְשָׁעַם כָּל גְּבוּל עֵבֶר / יַעֲרֹכֶנּוּ כְּזוֹחֲלֵי הַמַּדְבָּר
 יִשְׁיֹגְנוּ עִם הַשֶּׁקֶץ וְהַעֲכָבֵר / וְכָל הַשְּׂרִץ אֲשֶׁר יִטְמָא לוֹ [...]]
 מָאֵד נִשְׁקַע עֲצוּם וָרֵב / מְסֻרָה רוֹסְיָה לְאַרְצוֹת עֵרֶב
 מִלֵּל אוֹיֵב אֶפֶס בְּחַד קָרֵב / פֶּעַם אַחַת וְלֹא אֲשַׁנָּה לוֹ
 (אלהים ברא ישראל למופת)

על רקע דברי הרהב והמחשבות הזדוניות שפורטו בהרחבה יתרה, הפייטן מעמיד את תיאור מפלתו של האויב במודל סמטריימהופך – כגודל ההתנשאות והרשעות כן גודל התבוסה והמפלה:

שָׁם בְּעֵצָם נִשְׁקוּ מִבְּטָחוֹ / שֶׁשׁ כִּי רָגַע יִמְהַר נִצְחֹנוּ
 שְׁלַחַן יַעֲרֹכוּ בְּתֵל אֹיִב לְמַעַנּוֹ / הוּא וְאֲשֶׁתּוֹ וְכָל אֲשֶׁר לוֹ
 אֲלֵהִים בְּקָר עֲדָר צֹאנֹו בְּחֻמְלָה / אוֹיְבֵי הַכָּה וְעִשָּׂה בְּהֵם כָּלָה
 אֵת סִינֵי וְעָרֵיו נָתַן לְעַם סֻגְלָה / הָעַם בְּחַר לְנַחֲלָה לוֹ
 שָׁלַל עֲצוּם מָאֵד מָאֵד לְקַחוּ / שָׁרִים גְּדוּלִים בְּשִׁבֵי נִלְקָחוּ
 שָׁמַע נִצָּר חֲבֵלֵי מְנוֹת מַעֲוֵי הַקְּדִיחוּ / חֲבֵלֵי יוֹלְדָה יָבֹאוּ לוֹ
 (אלהים ברא ישראל למופת)

קטע זה נאמר בנשימה אחת, ובמרכזו עומד הנס. עיקרו של האקט הנסי הוא היפוך הגורלות, בדומה ל"נהפוך הוא" של פורים. ומאחר שהמפלה והישועה הם ניגודים הפיכים⁷ – מפלתו של האחד היא ישועתו של האחר. כדרכה של התפיסה היהודית, ההצלה אינה תולדה של מהלכי מתקפה מתוחכמים או של טעויות טקטיות של האויב ואין היא נגזרת מצירופי מקרים, היא מתפרשת כנס משמים. הקב"ה הוא המסבב את מהלך האירועים למען הצלת עמו ישראל. ואמנם אף על פי שישראל נערכת למלחמה, אין היא סומכת על כוחה ועל תחבולותיה בלבד. במטרה לעזור את הקב"ה ולהיות ראויים לחסדיו הכול מקיימים תפילות וצומות:

פָּתְחוּ שָׂרֵי הַמְּשָׁלָה בְּדִין / וַיִּצְבִּיעוּ עַל דִּין וּבְגִין
 לְהַצְטַרֵף לְרַמְטָפ"ל רַבִּין / לְשֵׁאת אֶתוֹ בְּעַמְלֹו

7 על ניגודים מסוג זה ראו למשל צרפתי, תשס"א, עמ' 94.

צום נַעֲרָךְ בְּכָל הַקְּהִלּוֹת / וַיִּצְעֲקוּ לְאֵל בַּתְּפִלּוֹת
לְהִיּוֹת עֲזָרָה לְצַח"ל בְּגִבּוֹלוֹת / מִיַּד אוֹיְבֵינוּ יִצְרָאֵל

קָרָא מֶר אֲשָׁכּוֹל לְעֵמוֹ לְחִילוֹ / בְּטַחוֹ בְּצוּר יִשְׂרָאֵל וְגוֹאֲלוֹ
כִּי הוּא יִשְׁלַם לְנֹאצָּר גְּמוּלוֹ / כְּמַפְעָלָיו יִשְׁיב לוֹ [...]]

(אדון חסדך בל יחדל)

רְבוּ הַיָּמִים עֲשָׂרִים בְּמִצּוֹקָה / רוֹבְצִים עַל הַגְּבּוֹלוֹת בְּיַד חֲזָקָה
רַחֲמִים מְבַקְּשִׁים בְּצוּם וְצַדִּיקָה וְצַעֲקָה / כִּי יִצִּיל אֶבְיוֹן מִשּׁוֹעַ וְעָנִי וְאֵין עֲזָרָה לוֹ

שָׁמַע שְׁוֹעַת עֵמוֹ אֵל שׁוֹכֵן רוֹמָה / שָׁרְיוֹ עָטַר בְּרוּחַ בִּינָה וְחֲכָמָה
שֵׁם בָּהֶם רוּחַ גְּבוּרָה וְעֲצָמָה / כְּתוֹעַפּוֹת רָאֵם לוֹ

(אלהים ברא ישראל למופת)

מפלת האויב שהיא הכרח קיומי מנקודת מבטו של המותקף, נתפסת בפיוטינו כעונש לרשעים שיסודו נקמת השם באויבי ישראל – בקשת הנקמה באה לידי ביטוי בדברי השבח וההודיה לקב"ה:

חֲלוּ אַחֵי פָּנֵי הָאֵל / יִשְׁמִיד כָּל אוֹיְבֵי יִשְׂרָאֵל
וְכֹא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל / בְּזַמִּירוֹת נְרִיעַ לוֹ

(אדון חסדך בל יחדל)

להבדיל מפיוטי "מי כמוך", שנכתבו לזכר נס והצלה של קהילות ישראל בגלות ובהם תיאורי המתקפה והמפלה ממוקדים באויב, הרי בפיוטים שנתחברו לזכר תשועת ישראל במלחמת ששת הימים מוקדש מקום נכבד גם למתקפת הנגד של צה"ל על אויבי ישראל – על צבאותיהם ועל עריהם. ההבדל בעניין זה בין הפיוטים שנתחברו על אירועים שהתרחשו בגולה לבין אירועים שהתרחשו בארץ ישראל מובן, שהרי לעם ישראל היושב בארצו יש צבא לוֹחֵם.

אחד המוטיבים הבולטים בפיוטי "מי כמוך" שנתחברו לזכר אירועי נס והצלה של קהילות יהודיות בגלות הוא מוטיב הפחד. הפחד בפיוטים הללו עולה במהלך תיאור השתלשלות האירועים גלים גלים, ולפרקים אף קוטע את רצף סיפור המעשה. תחושות הפחד מלוות את כל המשתתפים באירועים השונים, והן משנות את אחיזתן ועוברות, בהתאם להתפתחות האירוע, מן המותקף אל התוקף. בפיוטי "מי כמוך" לזכר תשועת ישראל במלחמת ששת הימים הפחד הגלוי הוא נחלתו של האויב:

אחר כל אלה הדברים / תקפו אותנו המצרים
אף עת משה ידיו הרים / נמוגו ויתחלקלו

(אדון חסדך בל יחדל)

וחוסיין מלכם בא בלבבו קרץ / ועריו נפרצו פרץ על פרץ
והוא נע ונד בארץ / הולך חשכים ואין נגה לו [...]

שמע נצר חבלי מנת מעיו הקדיחו / חבלי יולדה יבואו לו

(אלהים ברא ישראל למופת)

הפחד שאחז בישראל סמוי, ועולה מתוך הכינויים והדימויים המיוחסים הן
לישראל (כשהמצור סביבה מתהדק) והן לאויב (בעת תיאור היערכותו אלי
לקרב):

יחד נאספו כנחשים / לכלותנו טף ונשים
כי כן היה משפט הנאצים / כמשפט הזה יעשה לו

לעם ישראל שם חנק / פלואים פעגלים במרבק
אין חמרי גלם ואין דלק / גם טרף אין לו

(אדון חסדך בל יחדל)

פראים הקיפוננו מפל עברים / פתיל צמיד בשפלה והרים
פרשו רשת בהרים עם הסורים / תועפות הרים לו

(אלהים ברא ישראל למופת)

דברי הסיום בפיוטים שלפנינו עומדים על שלושה נושאים: קריאה לקבוע
חג ולקיים מנהגי חג, כגון: חיי"ת פ"ף איר לא תשכ"ח עולמים [...] זבח
אכלו שמחו דל ואביון / ושלחו מנות לאין נכון לו (אלהים ברא ישראל
למופת); בקשת הגאולה, כגון: קבץ פזורינו מארבע רוחות / אל ציון שבע
שמות (אדון חסדך בל יחדל). שני הנושאים הללו מאפיינים את דברי
הסיום בכלל פיוטי "מי כמוך" שנכתבו לזכר נס והצלה של קהילות ישראל.
הנושא השלישי בפיוטינו הוא קריאה לזכור את הנופלים ומשפחותיהם
ובקשת רפואה שלמה לפצועים – נושא זה מיוחד לפיוטי "מי כמוך"
שנתחברו בעקבות מלחמת ששת הימים:

אכלו רעים שתו ושקרו / ואת יום השביעי בקדשה שמרו
אף את המשפחות השכולות זכרו / ושלחו מנות לאין נכון לו

נְחַלְתָּנוּ מִיַּד זָרִים / כְּבָשָׁנוּ בְּמַחֲרִים יְקָרִים

אָבוֹת לְבָנִים וּבַחֲזָרִים / עַל פְּמוֹתֶיהָ נָפְלוּ

יַעֲלֶה זְכָרָם לְפָנַי שׁוֹכֵן מְעוֹנָה / בְּגֵן עֵדֶן יִמָּצְאוּ מְנוּחָה נְכוֹנָה

לְחַזוֹת בְּנֶעַם הַשְּׂכִינָה / וּלְבַקֵּר בְּהִיכָלֹו

מִמְרוֹם יְבַשֵּׁר נְחֻמָּה / לְקְרוֹבִים וּלְכֹל הָאָמָה

וּלְפָצוּעִים יִשְׁלַח הַחֲלֻמָּה / וְשָׁב וְרָפָא לוֹ

(אדון חסדך בל יחדל)

בפיוט "אלהים ברא ישראל למופת" אף נזכרת בקשה לכבד את זכר הנופלים בהידור ובקימה.⁸

קְרַבְנוֹת צְבוּר חֲלָלֵי מַלְחָמָה / קִדְּשׁוּ זְכָרָם בְּהַדוּר וְקִימָה

קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל יַעֲטֵם אוֹר פְּשֻׁלָּמָה / וַיָּבֹאוּ לְקִרְאָתוֹ וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לוֹ

וַתַּחַת פְּסָאוֹ יִמָּצִיא לָהֶם מְנוּחָה / וּמֵאֲבֻלֵיהֶם יִסִּיר יְגוֹן וְאֲנָחָה

וְאֵל מְנוּחֵיהֶם יִשִּׁישׁ בְּשִׁמְחָה / וַיִּתּוֹם וְאֵין עוֹזֵר לוֹ

אֵת פְּצוּעֵי הַמַּלְחָמָה יַחֲלִים / אֵיִתְּנִים יְהִיו כְּמֵאֵז הָיוּ חֲלִילִים [...]

במוקד הנרטיב הרטורי בפיוטי "מי כמוך" על נס והצלה מקומיים עומדים הדובר והנמען.⁹ הטקסט כיחידת שיח נארג סביב קולותיהם של הדוברים ותגובות הנמענים, ועיצובו נתמך באמצעים רטוריים לשוניים—דקדוקיים. אחד המאפיינים הבולטים בסוג זה הוא ריבוי הפנים של המוען והנמען. נראה כי מקצת היסודות של הדגם הרטורי המקובל בפיוטי "מי כמוך" מצויים גם בפיוטים שלפנינו — נדגים זאת בעזרת הפיוט "אלהים ברא ישראל למופת" מאת ר' יוסף משאש:

8 ראו בבלי, קידושין לב, ע"ב. אפשר שיש כאן הכרעה הלכתית של רבה של העיר חיפה בעניין העמידה בעת הצפירה ביום הזיכרון — מנהג המעורר התנגדות בעולם החרדי משום "דרכי האמורי", כלומר, מנהג של הגויים שלא נכון לקיימו.

9 שאלת הדובר והנמען זכתה לעניין רב בספרות. סקירה בעניין זה ראו חזן, תשמ"ו, עמ' 268–271, וראו שם גם על הקשיים המתודיים בהחלת הגישות השונות לניתוח יצירה ספרותית על טקסטים שריים.

לאחר הפתיחה הקבועה הנאמרת בפנייה ישירה לה: "מי כמוך ואין כמוך מי דומה לך ואין דומה לך",¹⁰ ודברי השבח על הקב"ה, הפייטן מפנה את דבריו לציבור ואומר:

גבורות אלהים אגידה / גלה לעינינו בארץ חמדה
גדושים פלאים בלי מדה / בנבל עשור זמרו לו

בהיגד "גבורות אלהים אגידה" הפייטן מזמין את עצמו לספר את סיפור המעשה. הזמנה זו באה כהקדמה והכנה לשומע וכאקט מקרב ומשתף. ואכן מהר מאוד הוא עובר לפנייה ישירה לנמען וקורא לו להשתתף באמירת השבח – "בנבל עשור זמרו לו".

לעתים הפייטן נוקט לשון מדבר (יחיד או רבים) ומספר את סיפור המעשה בשם הציבור כולו, כגון:

סכסכו גם ממשלת צרפת בנו / סרב דוגול לתת אורונים קנינו
סר צלו ונוסף על שונאינו / עובר ומתעבר על ריב לא לו
עצמו מצמיטי אויבי שקר / עלינו פצו פה אהד לעקר
עצבו חרפו גדפו בלי חקר / העם בחר לנחלה לו
פראים הקיפוננו מפל עברים / פתיל צמיד בשפלה וחרים
פרשו רשת בחרים עם הסורים / תועפות הרים לו

במקרה זה מעורבותו של ה"אני" הקולקטיבי מוצאת חיזוק בחריזה המושתתת על הכינוי החבור של המדברים: "בנו" – "קנינו" – "שונאינו". בפנייתו לציבור הדובר נוקט לשון ציווי נוכחים. זו שמורה בפיוט שלפנינו בעיקר לדברי הסיום – לקריאה לברך את ה',¹¹ לקיים מנהגי חג ולזכור את הנופלים:

ירע קדש ברכו לאל עליון / זרח אור לישרים יושבי ציון
זכחו אכלו שמחו דל ואביון / ושלחו מנות לאין נכון לו

10 בפתיחה זו נמצא שתי שאלות רטוריות: "מי כמוך" ו"מי דומה לך" שהתשובה עליהן מובנת מאליה, שהרי אין כמוהו ואין דומה לו; אף על פי כן, ניתנת עליהן תשובה מפורשת, בניגוד למקובל בשאלות רטוריות.

11 הדובר נוקט לשון ציווי רבים גם בקריאה לברך את הקב"ה המופיעה בפתיחה.

קָרְבָּנוֹת צְבוּר חֲלָלִי מִלְחָמָה / קָדְשׁוֹ זָכְרָם בְּהַדוּר וְקִימָה

הדובר הסמוי בפיוט (המספר על השתלשלות האירועים) הוא דובר כלי-יודע: הוא יודע מהן מזימותיו של האויב ואף "משמיע" דברים החולפים כביכול במחשבותיו כדיבור ישיר מפיו; כמו כן הוא בעל ידיעה קונקרטית באשר לעובדות ההיסטוריות. לדוגמה:

הַרוֹסִים גּוֹי הָאוֹהֵב עֲלֵבוֹן / הֵם חָשְׁבוּ בְּמִזְרָח הַתִּיכוֹן יְנוּבוֹן
הַרִימוּהוּ לְשִׁחוּק בּוֹ כְּמוֹ סְבִיבוֹן / וַיִּפְתּוּהוּ בְּפִיָּהֶם וּבְלִשׁוֹנָם יְכַזְּבוּ לוֹ

וְעוֹד הִגְדִּילוּ הַמְדוּרָה / וַחֲבָרוּ לְטָמָא סוּרְיָה הָאָרוּרָה
וְחוֹסִיין הַיְרֵדְנִי נֶאָזַר בְּגִבּוֹרָה / וְשָׂרֵי הַחֲלִילִים אֲשֶׁר לוֹ

זָרְעוּ הַרוֹסִים אֵיבָה בְּלֶבָם יַחַד: / "זָרַע יִשְׂרָאֵל כְּלִיל יְהִיָּה נִכְחָד"
זָרַע מְרַעִים הַחֲלִיטוּ פֶּה אֶחָד: / "כְּמִשְׁפֵּט הַזֶּה יַעֲשֶׂה לוֹ"

חָרְתוּ עַל לוחוֹת בֵּיד בְּנִימוֹ / חָקְקוּ עַל קִירוֹת בְּתִימוֹ:
"חֲסָלוּ יִשְׂרָאֵל וְאֵת שְׁמוֹ / עַד בְּלִתֵּי הַשָּׂאִיר לוֹ"

טְמָאִים הִגּוּ כָּל עַם בְּשִׁפְתּוֹ: / "טוֹבַח יְהוּדֵי אַחַת דָּתוֹ
טוֹב הַצִּפּוֹן יֵאָכַל וְכָל חֲטָאתוֹ / אֲשֶׁר חָטָא וְנִסְלַח לוֹ"

הפיוטים שלפנינו כתובים במתכונת שיר סיפורי ארוך עם אקרוסטיכון אלפא-ביתא וחתומת המחבר, וכאמור, הם פותחים במילים "מי כמוך ואין כמוך מי דומה לך ואין דומה לך". המתרוזות בנויות בתבנית מעין-אזורית קבועה: בכל מתרוזת ארבעה טורים – שלושת הטורים הענפיים חורזים זה בזה בחריזה המשתנה ממחרוזת למחרוזת, והטור הרביעי, המעין-אזור, הוא שיבוץ המסתיים במלה זהה לכל אורך השיר.¹² הסגנון הסיפורי הארוך והתבנית המעין-אזורית הזו ממשיכים משירת ספרד אל פיוטי ה"מי כמוך" שלפנינו. כמקובל בסוגה זו, המשקל אינו מכוון. החרוז עומד על עיצור +

12 ראו פליישר, תשל"ג, עמ' 334–354; פליישר, תשמ"ד, עמ' 486–493, 575–591. להגדרת שיר מעין-אזורי ראו חזן, תשמ"ו, עמ' 47 ואילך. להגדרות אחרות ראו למשל אליצור, תשס"ד, עמ' 111–113.

תנועה (CV) או עיצור + תנועה + עיצור (CVC),¹³ אך אפשר למצוא גם חריזת תנועה + עיצור (VC). נראה שהפיוטים שלפנינו ממשיכים מסורת עברית צפון־אפריקנית לפיה אפשר לחרוז ש"ן בסמ"ך ובצד"י (כגון: נחשים / נשים / נאצים; התכנסה / קשה / הקשה); מלעיל במלרע (כגון: מופת – תפת); תנועת o בתנועת u ובי"ת דגושה ברפה (כגון: עלבון / ינובון / סביבון).

עוד ניכרת בפיוטינו הזיקה לפיוטו של ר' יהודה הלוי. הדבר הבולט ביותר בשני הפיוטים הוא בחירת המילה החוזרת – שני הפייטנים מגבשים את פיוטיהם סביב המילה "לו" המצויה בפיוטו של ר' יהודה הלוי. בחירה זו יוצרת קרבה רעיונית לפיוטו של הלוי ואף דמיון לשוני, שכן רבים מהשיבוצים שבחר בהם הלוי חוזרים בפיוטים שלפנינו; וליתר דיוק: בפיוטו של ר' יוסף משאש 37% מהשיבוצים עם מילת הקבע "לו" זהים לשיבוציו של הלוי ובפיוטו של ר' מסעוד דאנינו – 42% מהם. ר' מסעוד אף נוטל את מחרוזת הפתיחה מתוך ה"מי כמוך" של יהודה הלוי ומתאימה לצרכיו, הנה כך:

ר' יהודה הלוי	ר' מסעוד דאנינו
אָדוֹן חֶסֶדְךָ בֵּל יַחְדָּל אָמְתְךָ מִבְּצָר עֲזוּ וּמִגְדָּל כִּי הָיְתָה עֲזָרָה לְצַח"ל מִעֲזוּ לְאֲבִיוֹן בְּצָר לוֹ	אָדוֹן חֶסֶדְךָ בֵּל יַחְדָּל אָמְתְךָ מִבְּצָר עֲזוּ וּמִגְדָּל כִּי הָיְתָה עֲזָרָה לְצַח"ל וּמִעֲזוּ לְאֲשָׁכוֹל ¹⁴ בְּצָר לוֹ

כפי שנראה, הפייטן מעתיק את המחרוזת מפיוטו של ר' יהודה הלוי תוך שהוא עורך שינויים בשני הטורים האחרונים ומתאימם לנסיבות האירוע.

13 כידוע, משוררי צפון־אפריקה, ממשיכי מורשת השירה האנדלוסית, השתמשו כדרך פייטני ספרד במגוון גדול של חרוזים, אך חריזתם הושתתה לרוב על אלמנטים

דקדוקיים – על סיומות נטייה של הפועל והמילות ועל סיומות גזירה ונטייה של השם; ראו זעפרני, תשמ"ד, עמ' 101. על ההבחנות בין סוגי החרוזים ראו ילין, תשל"ב, עמ' 8–13; שירמן, תשנ"ז, עמ' 678–679; הרושובסקי, תשל"א, עמ' 732–742.

14 "אשכול" הוא לוי אשכול – ראש ממשלת ישראל דאז.

אף על פי שהשינוי בתוכן הדברים מהותי, הפגיעה במצלול של לשון המקור מזערית: "כי היית" מוחלפת ב"כי היתה"; "מעוז" מוחלפת ב"עזרה" (חזרת עי"ן וזי"ן); "לדל" מוחלפת ב"לצה"ל" (תחילית למ"ד משותפת ושמירה על תנועת ^{15a}); ו"לאביון" מוחלפת ב"לאשכול" (חזרת למ"ד ואל"ף, דמיון בתנועות ואף דמיון במבנה במבנה ההברתי).

אחד המאפיינים הבולטים בפיוטי "מי כמוך" על אירועי נס והצלה מקומיים הוא השימוש בכינוי.¹⁶ תרומתו של הכינוי ניכרת הן במישור החיצוני-האסתטי הן במישור אינפורמטיבי, שכן לבד מהיותו אמצעי אמנותי, הוא משמש כלי לשוני להעברת תכנים ורעיונות. הוא מביא עמו יחס מכוון אל המכונה, התואם את כוונת הדברים, ויש בו כדי ללמד על אופיו של הפיוט ועל האווירה בו. הכינויים בפיוטינו לרוב שחוקים והם מיוחסים לקב"ה, לישראל ולהבדיל מהם – לגויים אויבי ישראל. מרביתם מציינים אפיון הטבוע במכונה (תכונה או מעשה), כגון: "מלכנו", "מלך עולם", "אל חי", "ברוך", "קדוש ישראל", "אדון", "גואלנו", "אל שוכן רומה" – כינויים לקב"ה; "רעים", "עם בחר לו לנחלה", "עם סגולה", "זרע קודש", "זרע ישורון", "ישרים", "אביון" – כינויים לישראל; "טמאים", "נצר נתעב", "זרע מרעים", "מצמית", "נצר חבלי מות", "ממזר", "גוי אוהב עלבון", "מורדים", "חנף", "עם חלוץ הנעל" – כינויים לאויבי ישראל. יש כינויים המציינים קבוצת שיוך ומוצא, כגון: "יושבי ציון", "זרע ישראל" – כינויים לישראל; "בני ישמעאלים", "עשו" – כינויים לאויב. ויש כינויים מטפוריים השואלים מעולם החי והצומח, כגון: "עדר צאנו" – כינוי לישראל; "דב אורב", "פראים", "סלון ממאיר" – כינויים לגויים. הקשר לעולם החי בא לידי ביטוי גם בדימויים הרבים השזורים בפיוטים שלפנינו – קצתם לאויב וקצתם לישראל, כגון: "כארבה... חנו",

15 בעברית הישראלית הה"א נשמעת כהארכה של התנועה התוכפת, כך שההבדל בין שתי המילים הוא בעיצור הראשון של המילה ובמשך התנועה שאחריו (לדל/לצל).

16 כפי שפליישר (תשל"ה) אומר, הכינויים הם מקישוטי השיר הנפוצים ביותר בשירה העברית מימי הפיוט הארץ-ישראלי הקדום ועד ימינו, והם מסימני ההיכר המובהקים של סגנון הפייטנים בכל התקופות ובכל האסכולות (עמ' 104–107).

"נאספו כנחשים", "נשבו כחיות הבר", "יערכונו כזוחלי המדבר" – לאויב;
 "כלואים כעגלים במרבק", "פרצו ככפירים", כאריות טרפו", "צבורים
 כשני חשיפי עזים" – לישראל.

פיוטי "מי כמוך" קשורים בתשתיתם ובלשונם למקרא. משום מקומם
 ההיסטורי בתפילה הם קשורים לשירת הים, ומשום הנושא שורשיהם
 בסיפור המגילה. הפיוטים משופעים באזכורים וכשיבוצים מקראיים, וכפי
 שבריתקוה (תשנ"ז) אומר: "הנתקל בפסוק ידוע [...], הפסוק כמשמעו
 קופץ לנגד עיניו עוד בטרם יקלוט את המשמעות החדשה שהוענקה לפסוק
 מכוח ההקשר של 'הטקסט העליון' (עמ' 120).¹⁷ ואמנם השיבוץ המקראי
 משמש בפיוטינו הן ככלי לשוני הן כאמצעי לאזכור רעיוני.¹⁸ למשל, בפיוט
 "אדון חסדך כל יחדל" הפייטן מתאר את הרגע שבו משה דיין, שר
 הביטחון של אותם ימים, נתן את האות לפתיחת מתקפת הנגד הישראלית
 ואומר:

אַחַר כָּל אֵלֶּה הַדְּבָרִים / תְּקַפּוּ אוֹתָנוּ הַמְּצָרִים
 אַךְ עַת מִשָּׁה נִדְּיו הַרִים / נְמוּגוּ וַיִּתְחַלְחְלוּ

הפייטן מתאר את משה דיין כמצביא העומד בראש המחנה, שנותן את
 האות לפתיחת מתקפת הנגד בהנפת יד, ואומר "עת משה הרים ידו", על פי
 "כאשר ירים משה ידו" בשמות יז, יא. הזיקה לכתוב המקראי במקרה זה
 אינה לשונית בלבד, האירועים המתוארים בפיוט מעוגנים בקשר
 הטקסטואלי המקראי הרחב:

ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידם. ויאמר משה אל יהושע בחר לנו
 אנשים וצא הלחם בעמלק מחר אנכי נצב על ראש הגבעה ומטה האלהים
 בידי. ויעש יהושע כאשר אמר לו משה להלחם בעמלק ומשה אהרן וחור עלו
 ראש הגבעה. והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר

17 על המונח "טקסט עליון" בספרות המודרנית ראו יצחקי, תשנ"ג, במבוא.

18 על ההבחנה בין שיבוץ שעיקרו שימוש לשוני ובין שיבוץ שעיקר פעולתו בידיעת
 מקורו (כלומר שיבוץ המרמז לתוכנו של הטקסט שנלקח ממנו) ראו פגיס, תשל"ו,
 עמ' 70–77. למיון מורחב ראו שירמן, תשנ"ט, עמ' 53–54; עוד ראו את מיונו של
 מלאכי, תשס"ה, עמ' 18–20.

עמלק [...] ויהי ידיו אמונה עד בא השמש. ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב. ויאמר ה' אל משה כתב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים. ויבן משה מזבח ויקרא שמו ה' נסי. ויאמר כי יד על כסיה מלחמה לה' בעמלק מדר דר (שמות יז, ח-טז).

בעזרת הצירוף שלפנינו הפייטן מפנה את תשומת לבו של הקורא או המאזין להקשר הסיפורי הרחב על מלחמת ישראל בעמלק – להתערבות האלוהית באותה המלחמה, לנס שהתרחש ולניצחון ישראל על אויבו המר. הקשר בין המלחמה שמדובר בה בפיוטנו לבין מלחמת ישראל בעמלק מתחזק עוד, שכן פיוטי "מי כמוך" על נס והצלה קהילתיים הקשורים בטבורם לסיפור המגילה כרוכים גם בשבת "זכור".

אמנם האזכורים בפיוטים שלפנינו ברובם מקראיים, אך אפשר למצוא מעט אזכורים של טקסטים מודרניים. למשל:

תַּקְנָתְנוּ עוֹד לֹא אָבְדָה / אִף אִם אֶזְנֵן אוֹיְבֵנוּ פְּבָדָה
לֹא יִסוּר שְׁבֵט מִיְהוּדָה / וּמְחֹקֵק מִבֵּינֵי רַגְלָיו

אף על פי שהשיבוץ "תַּקְנָתְנוּ עוֹד לֹא אָבְדָה" לקוח מן ההמנון הלאומי, הוא אינו פוגע במארג הלשוני, שכן הוא מתקשר בדרך ההיפוך גם להיגדים המקראיים "נוחלה אבדה תקותה (יחזקאל יט, ה) ו"ואבדה תקותנו ונגזרנו לנו" (שם, לז, יא).

לעומת זאת, המקשה הלשונית הקלסית המקובלת בסוגה זו, נסדקת בפיוטינו במקומות רבים עקב החדרתם של מילים וצירופי לשון "מודרניים" עבריים ולועזיים – הדבר בולט במיוחד בפיוט "אדון חסדך בל יחדל" מאת ר' מסעוד דאנינו. השימוש ביסודות לשוניים מודרניים הוא כורח המציאות, שכן הסיפור מתמקד באירוע מלחמתי המעוגן בהיסטוריה המודרנית. כך נמצא "אורונים", "טכנאים", "קוי טלפון", "מירזים" – מילים לועזיות שחלקן התאזרח בעברית; צה"ל, רמטכ"ל או"ם – מילים שנוצרו מראשי תיבות; "הפגזה", "חמרי גלם", "מועצת הביטחון" – מילים וצירופי לשון חדשים שנוצרו על אדני העברית הקלסית והארמית. כמו כן משופעים פיוטים אלה בשמות אנשים ומקומות. לדוגמה:

דְּבָרוּ הָיָה עִם עֵינֵךְ וְסוּרְיָה / הִצְטָרְפוּ לְבָנוֹן וְאַלְגִּירָיָה

גַּם מְלַךְ יִרְדֵּן נִלְכַּד בְּצַדִּיָּה / וּבָא עַד קְצוֹ וְאֵין עוֹזֵר לוֹ
הִרְבֵּה נִשְׁק וְתַחֲמֹשֶׁת לְבָלִי חֶק / וַיֹּאמֶר בְּלַבּוֹ זֶה עַת לְצַחֹק
גַּם טְכָנָאִים וּמְמָחִים הִבִּיא מִרְחוֹק / לְרִשֶׁת מִשְׁפָּנוֹת לֹא לוֹ
וַיִּקְרָא לְמִזְכִּיר הָאוֹ"ם תְּחִלָּה / לְהוֹצִיא אֶת כּוֹחוֹתָיו בְּבִהְלָה
כְּשִׁלְחוֹ גֵרֶשׁ יִגְרֶשׁ כְּלָה / לֹא יִתְיַצֵּב אִישׁ בַּגְּבוּרָלוֹ
זָרַע יִשׁוּרוֹן נִעְקָר / עַל אַמְרִיקָה נִתְגַּבֵּר
גַּם בְּרִיטְנֵיָה תִשְׁפֹּר / עוֹבֵר וּמִתְעַבֵּר עַל רִיב לֹא לוֹ
חֵיל הָאוֹ"ם מִהָר פָּנוּ / וּצָבָא מְצָרִים הִתְכּוֹנְנוּ
כְּאֶרְבֶּה עַל סִינֵי חָנוּ / דְּכָרוּ הָיָה עִם עֵירֶק וְסוֹרֵיָה
טְנָקִים עִם טִילִים רַבֵּי עֲצָמָה / אֲוִירוֹנִים כְּעוֹף הַשְּׂמִימָה
חֵיל יָם עִם צוֹלָלוֹת מְלַחֲמָה / וּכְלֵי שֵׁיט אֲשֶׁר לוֹ
יַחַד נֶאֱסָפוּ כְּנַחֲשִׁים / לְכַלּוֹתֵנוּ טָף וְנָשִׁים
כִּי כֵן הָיָה מִשְׁפֵּט הַנְּאֻצִּים / כַּמִּשְׁפֵּט הַזֶּה יַעֲשֶׂה לוֹ

הפייטן משלב מילים מודרניות עבריות ולועזיות בתוך טקסט הנושא מאפיינים מקראיים מובהקים – כמו וי"ו ההיפוך, מקור פרוד – ומשופע בשיבוצים מקראיים, ואינו טורח לטשטש את קווי התפר בין הלשוניות. אדרבא, כוונתו לטלטל את הקורא ולשעשעו. המעברים הקיצוניים מלשון ללשון המיוחדים לטקסטים שלפנינו והחיבורים ה"בלתי־אפשריים" (כמו: "אוירונים כעוף השמימה") יוצרים אפקט קומי. הם מעלים על פני הקורא חיוך של נחת רוח פעם אחר פעם ומעצימים את חדות הניצחון והישועה. לסיום, הפיוטים שלפנינו, המספרים על תשועת ישראל במלחמת ששת הימים, ממשיכים מסורת כתיבה עתיקת יומין, אף על פי כן נמצא בהם שינוי שהוא ברוח התקופה. השינוי אינו רק בלשון הכתיבה אלא גם בנושאים ובמוטיבים המאפיינים סוגה זו – במיוחד בולטת בהם ההתייחסות הנרחבת למתקפת הנגד של ישראל ולנופלים במערכה. הברדל משמעותי נוסף נמצא בהצגת מוטיב הפחד – בפיוטינו הפחד הוא נחלתו של האויב.

מקורות

אליצור, ש' (תשס"ד). *שירת החול העברית בספרד המוסלמית, ג*, תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.

בראדי, ח' (מהדיר) (תר"ץ). *דיוואן יהודה בן שמואל הלוי, ד*. ברלין: מקיצי נרדמים. ברתקוה, ב' (תשנ"ז). קווים לצביונם של פיוטי האזהרות הקאטאלוניים לחגים במאה הי"ג. *מסורת הפיוט, א*, 113–129.

דאנינו, מ' (תשכ"ח). *תפארת בחורים*. אשדוד.

הרושובסקי, ב' (תשל"א). השיטות הראשיות של החרוז העברי מן הפיוט עד ימינו. *הספרות, ב*, 721–749.

זעפרני, ח' (תשמ"ד). *השירה העברית במרוקן*. ירושלים: מכון בן-צבי.

חזן, א' (תשמ"ו). *תורת השיר בפיוט הספרדי*. ירושלים: מאגנס.

—— (תשמ"ז). גלגוליו של פיוט: דרכו של פיוט מי כמוך מספרד לשלוחותיה בצפון אפריקה ובמזרח. בתוך: י' דן (עורך), *תרבות והיסטוריה (עמ' 67–76)*. ירושלים: משגב ירושלים.

—— (תשנ"ה). *השירה העברית בצפון אפריקה*. ירושלים: מאגנס.

חזן, א' וחיטיך-משיח, ר' (בדפוס, א). "מי כמוך" – פיוטים על נס והצלה מקומיים בקהילות צפון אפריקה. לוד: אורות המגראב.

—— (בדפוס, ב). פורים אָדום: מערכת פיוטים לפורים שני בקהילת אלג'יר. *פרקי שירה, ה*.

ילין, ד' (תשל"ב). *תורת השירה הספרדית*. ירושלים: הוצאת ספרים שעל יד האוניברסיטה העברית.

יצחקי, י' (תשנ"ג). *הפסוקים הסמויים מן העין: על יצירת א"ב יהושע*. רמתגן: בראילן.

ירדן, ד' (מהדיר) (תשל"ח). *שירי הקודש לרבי יהודה הלוי, א*. ירושלים: ד' ירדן.

מלאכי, צ' (תשס"ה). כיצד משעשעים? שיבוצי לשון ממקורותינו בספרות השעשועים העברית בספרד. *מהות, ל*, 17–28.

מרציאנו, א"ר (תש"ס). *ספר מלכי ישורון ושבחי חכמי אלג'יריה*. רחובות: מכון הרש"מ.

משאש, י' (תשכ"ט). *ספר נר מצוה*. ירושלים: המערב.

סאנדבדיוס, א' (תשנ"ח). תולדות הלשון העברית והכנסת שיר האזור לבית הכנסת בימי הביניים. דברי הכינוס המדעי העברי באירופה: מחקרים בלשון העברית ובספרותה, כנס שטרסבורג, 13, 134–140.

פגיס, ד' (תשל"ו). *חידוש ומסורת בשירת החול העברית: ספרד ואיטליה*. ירושלים: כתר.

פליישר, ע' (תשל"ל). מבנים סטרופיים מעין איזוריים בפיוט הקדום. *הספרות, ב*, 194–240.

- (תשל"ג). חידושי האסכולה הפייטנית הספרדית בפיוטי היוצר. *הספרות, ד*, 334–354.
- (תשל"ה). *שירת הקודש העברית כימי הביניים*. ירושלים: כתר.
- (תשמ"ד). *היוצרות בהתהוותם ובהתפתחותם*. ירושלים: מאגנס.
- צרפתי, י' (תשס"א). *העברית בראי הסמנטיקה*. ירושלים: האקדמיה ללשון העברית.
- שיטרית, י' (תשמ"ה). לדמותו של ר' דוד בוזגלו. *אפיריון, 3*, 56–57.
- שירמן, ח' (תשנ"ז). *תולדות השירה העברית בספרד הנוצרית וברום צרפת (עדכן והשלים ע' פליישר)*. ירושלים: מאגנס.
- (תשנ"ט). *תולדות השירה העברית בספרד המוסלמית (עדכן והשלים ע' פליישר)*. ירושלים: מאגנס.
- תירוש־בקר, ע' (תשס"ז). שרח לפיוט 'מי כמוך' לרבי יהודה הלוי בערבית יהודית מאלג'יריה. *מסורות, יג–יד*, 315–369.

נספח

אַלֶּהִים בְּרָא יִשְׂרָאֵל לְמוֹפֶת / ר' יוסף משאש

פותח במוטו הקבוע לסוג זה, ואחריו 40 מחרוזות בנות ארבעה טורים:
שלושה טורי ענף + טור שהוא סיומת מקראית החותמת במלה קבועה "לו"

חריזה: א/א/א/ת/ב/ב/ב/ת

משקל: לא מכוון, כמקובל בסוגה זו

סימן: א–ב, יוסף משאש חזק ואמץ אמץ (אותיות האקרוסטיכון חוזרות
בשלושת טורי הענף של כל מחרוזת)

מקור: ספר נר מצוה, ירושלים תשכ"ט

מי כְּמוֹךָ וְאֵין כְּמוֹךָ / מי דוֹמָה לְךָ וְאֵין דוֹמָה לְךָ

אַלֶּהִים בְּרָא יִשְׂרָאֵל לְמוֹפֶת

אֶפְפוּהוּ כָּל יְסוּרֵי הַתִּפְת

אוֹתוֹ כָּל אֲגָרְף רִשְׁע תּוֹקֶפֶת

בוֹז יְבוֹזוּ לוֹ

שה"ש ח, ז

בְּכֹל דוֹר עוֹמְדִים לְהַשְׁמִידוֹ

בְּנֵי יִשְׁמַעֲאֵלִים וְעָשׂוּ דוֹדוֹ

בְּרוּף עֲשָׂה נִפְלְאוֹת לְבָדוֹ

צַל עַל רֹאשׁוֹ לְהַצִּיל לוֹ

יונה ד, ו

גְּבוּרוֹת אֱלֹהִים אֲגִידָה

גְּלָה לְעֵינַיִנוּ בְּאֲרֶץ חֲמֻדָּה

גְּדוּשִׁים פְּלָאִים בְּלֵי מִדָּה

בְּנִגְל עֲשׂוֹר וְזָמְרוּ לוֹ

תהלים לג, ב

דָּב אוֹר[ב] נִצָּר נִתְעַב

דָּאָה בְּנִאֲוָתוֹ לְהַגִּיעַ עַד עֵב

דָּגַל יִשְׂרָאֵל הוּא לוֹ לְלַעַב

מֵאָפֶס וְתַהוּ נִחְשְׁבוּ לוֹ

ישעיה מ, יז

הָרוּסִים גּוֹי הָאוֹהֵב עֲלֵבוֹן

הֵם חֲשְׁבוּ בְּמִזְרַח הַתִּיכוֹן יְנוּבוֹן

הָרִימוּהוּ לְשִׁחּוֹק בּוֹ כְּמוֹ סְבִיבוֹן

וַיִּפְתּוּהוּ בְּפִיהֶם וּבִלְשׁוֹנָם יְכַזְּבוּ לוֹ

תהלים עח, לו

	<p>וְעוֹד הַגְּדִילוּ הַמְדוּרָה וְחָבְרוּ לְטָמֵא סוּרְיָה הָאֲרוּרָה וְחוּסֵיין¹⁹ הִירְדְנִי נְאָזֵר בְּגִבּוֹרָה וְשָׂרֵי הַחַיִּלִּים אֲשֶׁר לוֹ</p>
על פי מל"א טו, כ	<p>וְרָעוּ הַרוּסִים אִיבָה בְּלַבָּם יַחַד זָרַע יִשְׂרָאֵל כְּלִיל יִהְיֶה נִכְחַד זָרַע מְרַעִים הִחְלִיטוּ פֶה אֶחָד כַּמְשָׁפֵט הִזָּה יַעֲשֶׂה לוֹ</p>
שמות כא, לא	<p>חָרְתוּ עַל לוֹחֹת בֵּינֵינוּ חָקְקוּ עַל קִירוֹת בְּתֵימֵנוּ חִסְלוּ יִשְׂרָאֵל וְאֵת שְׁמוֹ עַד בְּלִתֵּי הַשָּׂאִיר לוֹ</p>
במדבר כא, לה	<p>טְמֵאִים הָגוּ כָּל עַם בְּשִׁפְתוֹ טוֹבַח יְהוּדֵי אַחַת דָּתוֹ טוֹב הַצָּפוֹן יֹאכַל וְכָל חֲטָאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא וְנִסְלַח לוֹ</p>
ויקרא ד, לה	<p>יַחַד וְשָׁעַם כָּל גְּבוּל עִבְרָה יַעֲרְכוּנוּ כְּזוֹחֲלֵי הַמְדָּבָר יִשְׁיֹגְנוּ עִם הַשִּׁקָּץ וְהַעֲכָבָר וְכָל הַשְּׂרָץ אֲשֶׁר יִטְמָא לוֹ</p>
על פי ויקרא כב, ה	<p>כָּל הַחַיִּלִּים פָּתוּ לְהִתְגַּבֵּר כְּבוֹד יַעֲטֹרוּם וְכֶסֶף עוֹבֵר כֵּן רַחֵם רַחֲמָתִים לְרֹאשׁ גְּבָר נְתוּנִים נְתוּנִים הֵמָּה לוֹ</p>
במדבר ג, ט	<p>לְקַחְהָ רוּסְיָה לְבָם בְּתַחֲמֻשָּׁת לְחִיל אֲוִיר וְיָם וְיִבְשָׁת לְכֵן נֶצֶר נְחָעֵב אָמַר לְרִשָּׁת מִשְׁכָּנוֹת לֹא לוֹ</p>
חבקוק א, ו	<p>מָאֵד נִשְׁקַע עֲצוּם וְרַב</p>

- מְסֵרָה רוּסְיָה לְאַרְצוֹת עֲרָב
מְלֵל אוֹיֵב אַכֶּם בְּחֵד קָרָב
ש"א כו, ח פעם אחת ולא אֲשַׁנָּה לוֹ
- נוֹסֵף עוֹד כִּי הַרוּסִים אוֹתָם לְמַדּוֹ
נִכְלִי מִלְחָמוֹת וְלָהֶם עוֹדְדוֹ
נִתְּנוּ צוֹ גוֹי אֶחָד הַשְּׁמִידוֹ
ש"א טו, ג וְהִחְרַמְתֶּם אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ
- סִכְסְכוּ גַם מְמִשְׁלַת צָרְפַת בְּנוֹ
סָרַב דֹּגוּל²⁰ לְתַת אֲוִירוֹנִים קְנִינּוֹ
סָר צֵלוֹ וְנוֹסֵף עַל שׁוֹנְאֵינוֹ
משלי כו, יז עוֹבֵר וּמִתְעַבֵּר עַל רֵיב לֹא לוֹ
- עֲצָמוֹ מִצְמִיחֵי אוֹיְבֵי שְׁקָר
עֲלִינוּ פָּצוּ פֶה אֶחָד לְעֵקֶר
עֲצָבוֹ חֲרָפוֹ גִּדְפוֹ בְּלֵי חֶקֶר
תהלים לג, יב הָעַם בְּחַר לְנַחֲלָה לוֹ
- פָּרָאִים הַקִּיפוֹנוֹ מִכָּל עֲבָרִים
פָּתִיל צְמִיד בְּשִׁפְלָה וְהָרִים
פָּרְשׁוּ רֶשֶׁת בְּהָרִים עִם הַסּוּרִים
תהלים צה, ד תוֹעֲפוֹת הָרִים לוֹ
- צְבָאוֹת יִשְׂרָאֵל לְכָל פְּקוּדָם
צְבוּרִים כְּשִׁנֵי חֲשִׁיפֵי עֲזִים נִגְדָם
צוּר יִשְׂרָאֵל מְעֶזָם וּכְבוֹדָם
ויקרא כד, ט כִּי קָדֵשׁ קִדְשֵׁים הוּא לוֹ
- קוֹל יִשְׂרָאֵל יוֹם יוֹם שְׁלוֹם מִבְּקֵשׁ
קוֹל אוֹיֵב רַק מִלְחָמָה וּמוֹקֵשׁ
קוֹל ה' עִם עֵקֶשׁ תִּתְעַקֵּשׁ
ויקרא כד, יט כִּי אֲשֶׁר עֲשָׂה בֵּן יַעֲשֶׂה לוֹ
- רְבוּ הַיָּמִים עֲשָׂרִים בְּמִצְוֵיָהּ
רוֹבְצִים עַל הַגְּבוּלוֹת בְּיַד חֲזָקָה

- רַחֲמִים מְבַקְשִׁים בְּצוּם וַיִּדְקָה וַיִּצְעֲקָה
 כִּי יֵצִיל אֲבִיוֹן מְשׁוּעַ וְעֲנִי וְאִין עֲוֹרָר לּוֹ תהלים עב, יב
- שָׁמַע שְׁוַעַת עֲמוֹ אֶל שׁוֹכֵן רוּמָה
 שָׁרְיוֹ עֶטֶר בְּרוּחַ בֵּינָה וְחֻכְמָה
 שָׁם בָּהֶם רוּחַ גְּבוּרָה וְעִצְמָה
 כַּתּוּעֲפוֹת רְאֵם לּוֹ במדבר כג, כב
- תִּמְרוֹת עֵשֶׂן הַמְּלַחֲמָה פְּתָאֵם עֲלוּ
 תִּקְפּוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הָאוֹיֵב וְלֹא חָמְלוּ
 תּוֹתְחִיו וְאַוִירוֹנִיו בְּאֵשׁ כָּלוּ
 גַּם פְּלִיטָה לֹא הִיְתָה לּוֹ יואל ב, ג
- בְּרִדְנִים הִכּוּ מִכָּה מְאֹד קֶשֶׁה
 יְרוּשָׁלַיִם הַעֲתִיקָה מֵהָרַ נְתַפְשָׁה
 יַחַד עֲמָה כָּל חֻלְקָה קְדוּשָׁה
 כִּי בַחֲרָה' בְּצִיּוֹן אֲנִיה לְמוֹשֵׁב לּוֹ תהלים קלב, יג
- וְחוֹסִיין מְלַכְּםּ בָּא בְּלִבּוֹ קֶרֶץ
 וְעָרְיוֹ נִפְרָצוּ פֶרֶץ עַל פֶּרֶץ
 וְהוּא נֶעַ וְנָד בְּאַרְץ
 הוֹלֵךְ חֲשָׁכִים וְאִין נִגְהָ לּוֹ על פי ישעיה נ, י
- סֶלֶזֶן מִמַּאִיר הָיָה לְנוֹ עִם הַסּוּרִים
 סֶמֶךְ לְבוֹ בְּחֻזֶק מִבְּצָרֵי הַהָרִים
 סֶלְעֵי מְגוֹר וְעִמְקִים נִסְתָּרִים
 חֻקְקֵי בְּסֻלַּע מְשֻׁכָּן לּוֹ ישעיה כב, טז
- פּוֹצְצוּ הַכָּל בְּגְבוּרָה נוֹרָאָה
 פּוֹרְרוּ מִבְּצָרְיוֹ מִכָּל פֶּאֶה
 פְּלֹא נִשְׁגָּב מִי עֲשָׂה זֹאת הַהִכָּאָה
 זֶה ה' קוִינּוֹ לּוֹ ישעיה כה, ט
- מִלְחָמַת סִינֵי הִיְתָה לְמוֹפֶת
 מִצָּרִים כָּל כּוֹחָה שָׁם אוֹסֶפֶת
 מְלַכְּםּ נִצָּר נְתַעֵב עֵינּוֹ שָׁם נִשְׁקַפֶּת
 וְכָל שָׁרֵי הַרְכָּב אֲשֶׁר לּוֹ על פי מל"א כב, לא
- שָׁם בְּעֵצָם נִשְׁקוּ מִבְּטַח

- שֵׁשׁ כִּי רָגַע יְמַהֵר נִצְחֹנֹנוּ
שֶׁלֶחֶן יַעֲרֹכוּ בְּתֵל אָבִיב לְמַעַנֹנוּ
הוּא וְאִשְׁתּוֹ וְכָל אֲשֶׁר לוֹ
בראשית יג, א
- אֱלֹהִים בְּקֶר עֲדָר צֹאנֹו בְּחֻמְלָה
אוֹיְבָיו הִפָּה וְעָשָׂה בְּהֵם כָּלָה
אֶת סִינֵי וְעָרְיוֹ נָתַן לְעַם סֻגְלָה
הָעַם בְּחֵר לְנַחֲלָה לוֹ
תהלים לג, יב
- שָׁלַל עֲצוֹם מְאֹד מְאֹד לְקַחוּ
שָׂרִים גְּדוֹלִים בְּשָׂבִי נִלְקַחוּ
שָׁמַע נִצָּר חֲבָלֵי מוֹת מְעִיּוֹ הִקְדִּיחוּ
חֲבָלֵי יוֹלְדָה יְבוֹאוּ לוֹ
הושע יג, יג
- תְּסִדּוּ גְבַר אֵל חַי הָעוֹלָמִים
חֶסֶל הַמְּלַחְמָה בְּשִׁשֶׁת יָמִים
חַיִּית פִּי אֵיךְ לֹא תִשְׁכַּח עוֹלָמִים
קְדוֹשׁ יֹאמֵר לוֹ
ישעיה ד, ג
- זָרַע קָדֵשׁ בָּרְכוּ לְאֵל עֲלִיוֹן
זָרַח אוֹר לְיִשְׂרָאֵל יוֹשְׁבֵי צִיּוֹן
זָבַחוּ אֲכָלוּ שִׁמְחוּ דָל וְאֶבְיֹון
וְשִׁלְּחוּ מְנוֹת לְאִין נְכוֹן לוֹ
נחמיה ח, י
- קָרְבָּנוֹת צְבוּר חֲלָלֵי מִלְחָמָה
קִדְּשׁוּ זָכָרם בְּהַדוּר וְקִיְמָה
קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל יַעֲטֵם אוֹר פְּשֻׁלְמָה
וַיְבוֹאוּ לְקִרְאָתוֹ וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לוֹ
מל"ב ב, טו
- וְתַחַת כְּסָאוֹ יִמְצִיא לָהֶם מְנוּחָה
וּמֵאֲבֵלֵיהֶם יִסִּיר יְגוֹן וְאֲנָחָה
וְאֶל מְנוּחֹתֵיהֶם יִשִּׁישׁ בְּשִׁמְחָה
וְיִתְּנוֹם וְאִין עוֹזֵר לוֹ
על פי איוב כט, יב
- אֶת פְּצוּעֵי הַמְּלַחְמָה יִחַלִּים
אֵיחָנִים יִהְיוּ כְּמֵאֵז הָיוּ חִילִּים
אֶת הַגּוֹמֵל כָּל אֶחָד יְבָרֵךְ בְּמִקְהָלִים
וּגְמוּלוֹ יִשְׁלַם לוֹ
משלי יט, יז

	<p>מִתְנַדְּבִים וְעוֹזְרִים חַיִּים כְּלָכֶם מִלֵּב טְהוֹר נְתוּנָה נְדַבְתְּכֶם מְלֶךְ עוֹלָם יְבָרֶךְ כָּל מִתְנַדְּבֶיכֶם הַחַיִּים וְהַשְּׁלוֹם וְאַתְּנֵם לוֹ</p>	מלאכי ב, ה
	<p>צַה"ל מִכָּל גִּזְק אֵל הַצִּילָהּ וּשְׁמָרָהּ צִלְךָ עָלֶיךָ תְּמִיד צַנְה סוּחְרָה צוּ לוֹ תְּמִיד יְשׁוּעָה וְאַבְדָּ מְהֵרָה מִחֲשָׁב לְהִרְעֵ לוֹ</p>	משלי כד, ח
	<p>אֲנִי תִפְלָה לְאֵל חַי אֵין בְּלַעְדוֹ אֶת עֲמוֹ יִשְׁמַר וַיִּגְבִּיר עָלָיו חֲסֵדוֹ אֲבוֹתָיו יִזְכֹּר וַיִּסְפֹּךְ תְּמִיד בְּעַדוֹ וּבְעַד בֵּיתוֹ וּבְעַד כָּל אֲשֶׁר לוֹ</p>	איוב א, י
	<p>מִלְכֵי שָׁמַיִם עָלֶיךָ שְׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה מִכָּל מַחְלוֹתָיו מִרְפָּא וְאַרְוֵכָה מִדַּת שְׁנוֹתָיו תִּהְיֶה מְאֹד אֲרַכָּה חַיִּים שְׂאֵל מִמֶּךָ נְתַתְּ לוֹ</p>	תה' כא, ה
	<p>נְאֻמָּן תְּמִיד יִהְיֶה לְדָתוֹ וְתוֹרָתוֹ נִירוּ יֵאִיר תִּבְלַב בְּחֻקֵּימֶתוֹ וַיִּרְאֵתוֹ נָאֵם יְנֵאֵם כָּל עַם בְּשִׁפְתוֹ אֲשֶׁרֵי הָעַם שִׁכְכָה לוֹ</p>	תהלים קמד, ט

אָדוֹן חֶסֶדְךָ בַּל יִתְדַל / ר' מסעוד דאנינו

פותח במוטו הקבוע לסוג זה, ואחריו 61 מחרוזות בנות ארבעה טורים:
 שלושה טורי ענף + טור שהוא סיומת מקראית החותמת במלה קבועה "לו"
 חריזה: א/א/א/ת/ב/ב/ב/ת
 משקל: לא מכוון, כמקובל בסוגה זו
 סימן: א—ב כפול, אני מסעוד דאנינו חזק חזק
 מקור: תפארת בחורים, תשכ"ח

פ ר ק א

מִי כְמוֹךָ וְאֵין כְּמוֹךָ / מִי דוֹמֶה לָךְ וְאֵין דוֹמֶה לָךְ

אָדוֹן חֶסֶדְךָ בַּל יִתְדַל

אֶמְתִּיךָ מְבַצֵּר עֵז וּמְגַדֵּל

כִּי הִיְתָה עֲזָרָה לְצַח"ל

וּמַעֲזוֹ לְאֲשָׁכּוֹל²¹ בְּצַר לּוֹ

על פי "מעוז לאביון בצר לו", ישעיה
 כה, ד

בִּימֵי אֲשָׁכּוֹל וְזִלְמָן²²

חָשַׁב נֹאצָר²³ לְעִשׂוֹת כְּהֶמָן

אֲכֵן הוּא לְפָרְעֹנֹת מוֹכֵן

לְבוֹ יִקְבֹּץ אֲנָן לּוֹ

תהלים מא, ז

נֹמֵר בְּלִבּוֹ הִגִּיעַ הַזְּמַן

לְצִאת לְמַלְחָמָה פְּמַתְכָּן

כִּי כָּבֵד הַפֶּל מְזַמֵּן

הוּי הַמְרַבָּה לֹא לּוֹ

חבקוק ב, ו

דְּבָרוֹ הָיָה עִם עִירֵק וְסוּרְיָה

הַצֵּטְרָפוֹ לְכַנּוֹן וְאַלְגִּי'רְיָה

גַּם מְלִיךָ יִרְדֵּן נִלְפַד בְּצִדְיָה

וּבָא עַד קְצוֹ וְאֵין עוֹזֵר לּוֹ

דניאל יא, מה

21 לוי אשכול, ראש ממשלת ישראל

22 זלמן שז"ר, נשיא המדינה

23 גמאל עבד אל-נאצר, נשיא מצרים

הַרְבֵּה נִשְׁק וְתַחֲמֹשֶׁת לְבָלִי חֶק
וַיֵּאמֶר בְּלַבּוֹ זֶה עֵת לְצַחֹק
גַּם טְכָנָאִים וּמְמָחִים הִבִּיא מֶרְחוֹק
לְרֶשֶׁת מִשְׁכָּנוֹת לֹא לוֹ

חבקוק א, ו

וַיִּקְרָא לְמִזְכִּיר הָאוֹ"ם תְּחִלָּה
לְהוֹצִיא אֶת כּוֹחוֹתָיו בְּכַהֲלָה
כְּשֶׁלְּחוֹ גֵרֵשׁ יְגֵרֵשׁ כְּלָה
לֹא יִתְיַצֵּב אִישׁ בְּגִבּוֹרָלוֹ

על פי "לא יתיצב איש לפניך", דברים
ז, כד

זָרַע יִשׁוּרוּן נֶעְקַר
עַל אֲמֹרִיקָה נְתַגְבֵּר
גַּם בְּרִיטְנִיָּה תִשְׁבֵּר
עוֹבֵר וּמִתְעַבֵּר עַל רִיב לֹא לוֹ

על פי משלי כו, יז

חֵיל הָאוֹ"ם מֵהַר פָּנוּ
וַיִּצְבֵּא מִצָּרִים הַתְּפוֹנְנוּ
כְּאַרְבֶּה עַל סִינֵי חֲנוּ
וְתוֹעֲפוֹת הָרִים לוֹ

תהלים צה, ד

טְנָקִים עִם טִילִים רַבִּי עֲצָמָה
אֲוִירוֹנִים כְּעוֹף הַשָּׁמַיִמָה
חֵיל יָם עִם צוֹלְלוֹת מִלְחָמָה
וְכָלִי שִׁיט אֲשֶׁר לוֹ

--

יַחַד נֶאֱסָפוּ כְּנַחְשִׁים
לְכַלּוֹתָנוּ טֶף וְנָשִׁים
כִּי כֵן הָיָה מִשְׁפֹּט הַנְּאֻצִּים
כַּמִּשְׁפֹּט הַזֶּה יַעֲשֶׂה לוֹ

שמות כא, לא

כְּלָה חֲמָתוֹ הַמְּמֹזֵר
עַל מִצְרַי טִירָן שֶׁם הַסִּגֵּר
אֵין יוֹצֵא וְאֵין עוֹבֵר
לֹא יֵאבֶה ה' סִלַּח לוֹ

דברים כט, יט

לְעַם יִשְׂרָאֵל שֶׁם חֲנֹק
כְּלוֹאִים כְּעַגְלִים בְּמִרְבֵּק
אֵין חֲמָרֵי גֶלֶם וְאֵין דֶּלֶק

	גַם טָרַף אֵין לוֹ
על פי עמוס ג, ד	מוֹעֲצַת הַבִּטְחוֹן הַתְּכַנְּסָה לְבַטֵּל אֶת הַגְּזֵרָה הַקְּשָׁה אִךְ נֶאֱצָר לְבוֹ הַקְּשָׁה כִּז לְדַבֵּר יִחְבַּל לוֹ
משלי יג, יג	נָסוּ לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּתַקְוָה אִךְ דִּהְיֶגוּל נִהְפֵךְ לְחִנָּף כִּי נֶאֱצָר בְּצִלוֹ הַסְתוּפָה בְּכַה וַיִּתְחַנֵּן לוֹ
הושע יב, ה	סוּף סוּף נִדְחִית כָּל הַצֵּעָה וְלִדְבָרֵיהֶם נֶאֱצָר לֹא שָׁעָה כִּי כָלְתָה הָרַעָה כִּי כָסִיל מִחֶתָה לוֹ
משלי יח, ז	פְּתָחוּ שְׁרֵי הַמְּמִשְׁלָה בְּדִין וַיִּצְבִּיעוּ עַל דִּין וּבְגִין לְהַצְטָרֵף לְרַמְטֵכ־ל רַבִּין ²⁴ לְשֵׁאת אֹתוֹ בְּעַמְדוֹ
--	צוּם נֶעְרַף בְּכָל הַקְּהֵלוֹת וַיִּצְעֲקוּ לְאֵל בְּתַפְלוֹת לְהִיּוֹת עֲזָרָה לְצַה"ל בְּגָבוֹלוֹת מִיָּד אוֹיְבָיו וַצִּירָלוֹ
על פי "הצילני מיד אויבי", תהלים לא, טז	קָרָא מֵר אֲשַׁכּוֹל לְעַמּוֹ לְחִילוֹ בְּטָחוֹ בְּצוֹר יִשְׁרָאֵל וְגוֹאֲלוֹ כִּי הוּא יִשְׁלַם לְנֶאֱצָר גְּמוּלוֹ כְּמִפְעֻלּוֹ יִשִּׁיב לוֹ
על פי "כמעלליו ישיב לו", הושע יב, ג	רַבִּין וַצַּה"ל חֲזָקוֹ וְאִמְצוֹ אֵל תִּירָאוּ וְאֵל תַּעֲרָצוּ אֶת עַמְדוֹת הָאוֹיֵב הָרַס תַּהֲרִסוּ

--	וּגְדוּדָיו תַּחֲסִילוּ שׁוֹר הַבְּטָחוֹן לְעַמּוֹ הַזֶּה הָאֶפֶל כָּל חַלּוֹן וּמְנוּרָה וּבְצֵת הָאֲזַעְקָה אֵל תִּירָא דָּוִם לֵה' וְהִתְחַוֵּל לֹו	תהלים לו, ז
	תִּקְנִיתָנוּ עוֹד לֹא אָבְדָה אֶף אִם אֲנִי אֲוִיבְנוּ כְבֹדָה לֹא יָסוּר שִׁבְט מִיְהוּדָה וּמְחֻזָּק מִבֵּין רְגָלָיו	בראשית מט, י
	פ ר ק ב אֲחֵר כָּל אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים תִּקְפוּ אֹתָנוּ הַמְצָרִים אֶף עַת מִשָּׁה יָדָיו הַרִים נִמּוּגוֹ וַיִּתְחַלְחֵלוּ	--
	בְּאִישׁוֹן לִילָה חִלְקוּ הַתַּפְּקִידִים לְכָל הַקְּצִינִים וְהַמְּפַקְדִים לְקִדְמָם אֶת פְּנֵי הַבּוֹגְדִים אֲשֶׁר בְּמִלְחָמָה הִתְחַוֵּלוּ	--
	גְּבוּרָה וְעֹז לְבָשׁוּ וּבְקוֹל טְנָקִים אֶרְץ הַרְעִישׁוּ אָבָק וְעֶשֶׂן שָׁמַיִם כָּסוּ וַיִּתְנַעֲשׂוּ כִי חָרָה לֹו	תהלים יח, ח
	דָּהְרוּ פְּלָגוֹת פְּלָגוֹת אֲדִירִים חֲמוּשִׁים בְּכָלֵי נֶשֶׁק כְּבִירִים לְתוֹף הַחַזִּית פָּרְצוּ כְּכַפִּירִים שָׂרֵי הָרֶכֶב אֲשֶׁר לֹו	מל"א כב, לא
	עָקְרָב הִזָּה כָּבֵד וְחֻזָּק פְּגִזִּים עִם יָרִיֹוֹת כְּבֻזָּק אִשׁ תּוֹתַחִים וּמְרַגְמוֹת לֹא פָסַק וּקְרָבוֹת הִתְחַוֵּלוּ	--

וּבַהֲשָׁמַע דְּבַר מַפְלֵת מִצָּרִים
גְּבֵרָה הַפְּגֹזֹת הַסּוּרִים
גַּם הִיִּדְּנִים עוֹדֵם מִתְּחָרִים
מִרְשָׁעָתָם לֹא חָדְלוּ

--

זָרַח אֹר, מְרַדְכֵי הוֹד²⁵ הוֹפִיעַ
לְחֵיל הָאֹוִיר הוֹדִיעַ
כָּל שְׂדוֹת הָאוֹיֵב נִבְקִיעַ
אֶל נִתְּן פּוֹגַת לוֹ

על פי איכה ב, יח

תִּמְקוּ הַמִּירְזִים טְסוּ
בְּאֶרְבַּע מְדִינוֹת הַפְּצִיעוּ
בְּסִיסִים וְעַמְדוֹת הָרְסוּ
וּמְטוֹסִים הַפִּירְלוּ

--

טִיִּסְנוּ חִזְרוּ לְבְּסִסָּם בְּהָדִים
מִבְּשָׂרִים שְׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה לִיהוּדִים
כִּי הַפְּגִזוּ חֵיל מְרַדְכֵי אֶת הַמּוֹרְדִים
וְשָׁלוֹם הָיָה לוֹ

מל"א ה, ד

יְגוֹן וְאֲנַחָה מֵהָר נָסוּ
עַל יַרְדֵּן וְקָהִיר רָבְצוּ
עִירָק וְסוּרִיָּה שָׁקִים לְבָשׁוּ
אָנוּ וַיִּתְּאֲבְלוּ

על פי ישעיה ג, כו

כָּלוּ דְמַעוֹת עֵינֵיהֶם
עַל אֲבָדָן עַמָּם וְעָרֵיהֶם
הָיוּ חֲרָפָה לְשַׁכְנֵיהֶם
אֲשֶׁר נִפְשָׁם הִצִּירְלוּ

--

לְעֵינַי כָּל עַם וּמְדִינָה
הָיוּ לְמָשָׁל וּשְׁנִינָה
עַם חֲלוּץ הַנַּעַל פְּנָה
וַיִּשְׁלַךְ אֶת נַעְלָיו

על פי "אשליך נעלי", תהלים ס, י

מִיּוֹם לְיוֹם גְּבֵרָה הַתְּבוֹסָה

	וַיֹּאמֶר מְצָרִים אָנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָעֲרִיצָה כִּי לֹא נוֹכַל לוֹ
על פי אסתר ו, יג	
	נָסוּ כָלֶם יַחְפִּים לַמֶּדְבָּר קְצִינִים נִשְׁבוּ כְחֵיוֹת הַבַּר גַּם שׁוֹקִיירִי ²⁶ בְּלִבוֹשׁ שֶׁק עָבַר לֹא יִדְעֶנּוּ מָה הָיָה לוֹ
שמות לב, א	
	סוֹפְרֵי מְצָרִים נָסוּ לְכִסּוֹת עֲרוֹתָם וּבְצִוָּאָר עֲמָאָר ²⁷ תָּלוּ אֶת אֲשָׁמָתָם כְּשֶׁעִיר לְעִזָּאוֹל בְּעַד חֲטָאָתָם שׁוֹחָה כְּרוּ לוֹ
על פי ירמיה יח, כ	
	עֲבַד אֱלֹהֵינָא עָר לְבוֹ נְשָׂרָף כְּרוּעָה אֲשֶׁר עָדְרוּ נְטָרָף הַבִּיטָה שָׁב כַּמְטָרָף בְּמִקְלוֹ וּבְתַרְמִילוֹ
בבלי, שבת לא, ע"א	
	פָּאָר חוֹסִיין נָפַל לְעַפָּר כִּי אֶת בְּרִיתוֹ הִפָּר לְכֵן שְׁדִי לוֹ הִמָּר עַל רַע מַעֲלָלוֹ
על פי הושע ט, טו	
	צַה"ל לְעַתִּיקָה פָּרְצוּ גְּנִין וְקַלְקִלְיָה הָרְסוּ חָבְרוֹן וְרַמְאֵלָה כָּבְשׁוּ כָּל עָבַר הִירְדֵן נִחְלָלוּ
--	
	קוֹל שׁוֹפָר נִשְׁמַע לְיַד הַפֶּתַל עִם שִׁיר הַתְּקוּוֹה בְּתֵף וּבְחִלְלִיל גַּם בְּבוֹאֵם אֶל קָבַר רַחֵל שָׁרוּ וַיִּתְפַּלְּלוּ
--	

26 אחמד שוקיירי, היו"ר הראשון של אש"ף וממעצבי דעת הקהל הערבית, תרם לליבויו היצירים במלחמת ששת הימים.

27 עבד אליהכים עאמר, רמטכ"ל צבא מצרים

רַמַּת הַגּוֹלָן כְּלִיל נְהַרְסָה
 קוֹנִיטְרָה וְסִבִּיבוֹתֶיהָ נִכְבְּשָׁה
 אֱלוֹף אֶלְעָזָר²⁸ יִרְשָׁה
 כִּי מֵאֵת ה' הִיָּתָה לוֹ

על פי תהלים קיח, כג

שֵׁשֶׁת יָמֵי הַמִּלְחָמָה חָלְפוּ
 וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פְּאָרְיוֹת טָרְפוּ
 כָּל שְׁלֹשֶׁת הַחֲזִיזוֹת הֶרְפוּ
 וְשָׁלָלָם שָׁלְלוּ

על פי יחזקאל כט, יט

תִּפְתָּח זוֹ לְדוֹרֵי דוֹרוֹת
 תִּצְלַם בְּסֶרְטִים וּמַגְלוֹת
 וְהִיָּתָה גַם שִׁירְתִּי לְאוֹת
 אֲשֶׁרֵי הָעַם שֶׁכָּכָה לוֹ

תהלים קמד, טו

פ ר ק ג

אֲכַלּוּ רַעִים שְׂתוֹ וְשָׁכְרוּ
 וְאֵת יוֹם הַשְּׂבִיעִי בִקְרֹשָׁה שָׁמְרוּ
 אַךְ אֵת הַמְשַׁפְּחוֹת הַשְּׂכּוּלוֹת זָכְרוּ
 וְשָׁלְחוּ מְנוֹת לְאִין נְכוֹן לוֹ

נחמיה ח, י

נִחַלְתָּנוּ מִיַּד זָרִים
 כְּבִשְׁנוּ בְּמַחֲזִירִים יְקָרִים
 אָבוֹת לְבָנִים וּבַחֲזָרִים
 עַל בְּמוֹתֶיהָ נִפְּלוּ

על פי "על במותיך חלל איך נפלו
 גבורים", שמ"ב א, יט

יַעֲלֶה זָכְרָם לִפְנֵי שׁוֹכֵן מְעוֹנָה
 בְּגֵן עֵדֶן יִמְצָאוּ מְנוּחָה נְכוֹנָה
 לַחֲזוֹת בְּנַעַם הַשְּׂכִינָה
 וּלְבַקֵּר בְּהִיכָלָהּ

תהלים כז, ד

מִמְרוֹם יְבֹשֶׁר נִחְמָה
 לְקְרוֹבִים וּלְכָל הָאָמָה

	וְלַפְצוּעִים יִשְׁלַח הַחֶלְמָה וְשָׁב וְרָפָא לוֹ	
ישעיה ו, י		
	סָבוּ צִיּוֹן וְהִקִּיפוּהָ וּכְאִישׁוֹן בַּת עֵיִן נִצְרוּהָ אֶף לְכָל מְבַקֵּר פִּתְחוּהָ לְבוֹא אֶל הַמֶּלֶךְ לְהִתְחַנֵּן לוֹ	
אסתר ד, ח		
	עָבְרוּ סָרוּ כָּל הַמּוֹקְשִׁים סָלְלוּ מְסֻלוֹת וּכְבִישִׁים גַּם קוֹי טְלַפּוֹן חֲדָשִׁים בְּכָל הָאָרֶץ יִצְלְצְלוּ	--
	וּבְכָל יוֹם בָּאִים תִּירִים טַף וְנָשִׁים זְקֵנִים וְנָעָרִים הוֹדוּ לַה' בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁירִים בְּיַבֵּל עֲשׂוֹר זָמְרוּ לוֹ	תהלים לג, ב
	דָּגְלֵי יִשְׂרָאֵל הִתְנוּסְסוּ בְּכָל הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר כָּבְשׁוּ גַם הַחַיִּים הִתְחַדְּשׁוּ וַיִּשׁוּבוּ אִישׁ לְאֹהֲלוֹ	--
	דִּין וְצַה"ל בְּנִצְחוֹן זָכוּ גַם בְּכָל הַדְּיוּנִים אֲשֶׁר נִעְרְכוּ כִּי דְבָרֵי אֶבֶן כַּמָּטַר נִתְּכוּ עַדִּי תַהוֹם חֲלָחֵלוּ	--
	אָנִיּוֹת יִשְׂרָאֵל עָבְרוּ בְּצַהֲלָה בְּמִצְרֵי טִירָן יוֹמָם וְלַיְלָה וְהַנֶּסֶם מִחִפִּים לְפִתְיַחַת הַתְּעֵלָה אֲשֶׁר נִתְיַבֶּיָה נִנְעֵלוּ	--
	נִפְלוּ פְּנֵי עָרַב, חֲשָׁכוּ וּכְאֵשׁ קוֹצִים דָּעְכוּ וְעַל נֶאֱצַר חֲמַתָּם שָׁפְכוּ וּכְבוֹדוֹ חֲלָלוּ	--
	יַחַד כָּלָם קָבְלוּ הוֹדְעָה	

	על מועד פסגתם הרעה לדון במצב השעה לדעה מה יעשה לו	שמות ב, ד
	נשא ונתנו בדבר עוצו עצו ותופר זה זרע וזה קצר קמה אין לו	הושע ח, ז
	ועדת חרטום התאבלה פי תכניתה נכשלה כדרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו	משלי ד, יט
	תלו אחי פני האל ישמיד כל אויבי ישראל ובא לציון גואל בזמירות נריע לו	תהלים צה, ב
	זלמן אשכול דין ודין באריכו ימים עם הזקן ²⁹ ורבין קדיש רב גרן ואבן ³⁰ ישישו ונגילו	על פי ישעיה סה, יח
	קבץ פזירינו מארבע רוחות אל ציון שבע שמחות ומכל עם יבואו משלחות שלום ירושלים ישאלו	על פי "שאלו שלום ירושלים", תהלים קכב, ו
	חזק מלכנו צור גואלנו בנה מהרה בית מקדשנו שיר חדש נשיר כלנו	
29	כינוי לדוד בן גוריון	
30	קדיש לזו, יושב ראש הכנסת; הרב שלמה גורן, הרב הראשי לצה"ל; אבא אבן, שר החוץ	

שמות טו, יא

מי כמוך באלים ה'

